

Катарина Богдановић – пут авангардне интелектуалке

*Нешто мора да се принесе на жртву,
да би се имао плус у ма ком смислу на другој страни.*
Катарина Богдановић, *Београдски дневник*, 16. март 1924.¹

Катарина Богдановић (1885-1969) била је филозофкиња, педагошкиња, књижевница, књижевна критичарка, историчарка књижевности, те међу првим женама, заједно са Паулином Лебл-Албалом, које су написале средњошколски уџбеник у Србији. Спада у ред најзначајнијих жена у историји Крагујевца и најистакнутијих интелектуалки у време када је мало која жена смогла храбрости и снаге за интелектуално успињање и друштвени активизам. Овај текст написан је из перспективе женске историографије, те се у њему користе примарни и секундарни историографски извори. Анализиран је животни пут Катарине Богдановић, од друштвене аутсајдерке (с позиције рода и припадности нижем друштвеном слоју), до врха професионалне пирамиде (била је једна од две прве директорке средњих школа у Србији). Као параметар успеха, Катарина Богдановић је у први план истицала могућност слободе избора.

Кључне речи: Катарина Богдановић, женска историографија, феминизам

Катарина Богдановић је рођена 28. октобра 1885. у селу Трпињи код Вуковара, а завршила је Учитељску школу у Карловцу. Запослила се у Тузли, где је радила као учитељица у основној школи 1905. и 1906. године, у време када су јој колеге били Вељко Чубриловић и пар учесника у доцнијем сарајевском атентату. Упркос противљењу својих родитеља, напустила је сигурно учитељско запослење и преселила се у Београд да би

ванредно студирала филозофске науке,² књижевност и стране језике (енглески, француски и немачки). Имајући у виду да је Универзитет у Београду настао 1905, Катарина Богдановић је била међу његовим првим студентима, а према њеном биографу и приређивачу сабраних дела, Милану Николићу (*Изабрани живот*, 1988), управо је она била прва жена која је дипломирала филозофију и српску књижевност на Универзитету у Београду, 1910. године. Током студирања велики утицај на њу имали су професори, корифеји Београдског универзитета и грађанске мисли тога времена: Бранислав Брана Петронијевић и Јован Скерлић. Професор Скерлић ју је подржавао и подстицао, а 1910. године је објавио њен дипломски рад у *Српском књижевном гласнику*. Као вид обостраног и искреног поштовања, о Јовану Скерлићу је написала три панегирика.³ У тексту „Јован Скерлић као професор“, објављеном у првом броју крагујевачког часописа *Кораџи*, 1966. године Катарина Богдановић се сећа студентских дана:

Као студент прве године ја сам Првог маја учествовала у поворци социјалиста и комуниста, који су пролазили београдским улицама, па ме је тада у поворци опазио Павле Поповић. Сутрадан кад сам се попела на спрат факултета да вратим књигу узету из српског семинара, затекла сам у семинарској соби Скерлића и Павла Поповића. Поповић ми се обратио овим речима: „Катарина, видео сам Вас јуче у оној бунтовничкој поворци. Зар сте и Ви толико заинтересовани за социјализам?“ „А да кад ће, ако сада неће?“ Одговорио му је на то Скерлић.⁴

Након дипломирања, на предлог Јована Скерлића, одлази у Смедерево, где је радила као професорка приватне женске гимназије. Међутим, немиран дух, сазнајна радозналост, потреба за самоспознајом и самоафирмацијом подстицали су је на непрестано интелектуално усавршавање. После две година рада у гимназији, отишла је у Француску (1912) где је похађала четворомесечни курс у Греноблу и последипломске студије на Сорбони. За време боравка у Паризу, почетком 1913, задојена снагом револуционарних идеја, учланила се у студентску организацију Удружења комуниста и анархиста или Анархокомунистичку Федерацију (*La Fédération communiste anarchiste FCA*) и усмерила ка активном левичарском интелектуалном и антиратном друштвеном ангажману. FCA је основана 1910. у Паризу као прва француска анархистичка

организација на националном нивоу и ујединила је постојеће анархистичке покрете у заједничкој идеологији која се базирала на анархокомунизму, антимилитаризму и револуционарном синдикализму. Идеје које су неговане у овом анархистичком и антимилитаристичком удружењу дале су печат Катарином животу, како у њеном теоријском раду, тако и у животном стилу.

Катарина Богдановић се 1913. вратила из Француске, на позив Министарства просвете Краљевине Србије. Од школске 1913/14. до 1928. године радила је у Вишој женској школи (београдској Другој женској гимназији), у којој је, наредних петнаест година, предавала филозофску пропедеутику и српску књижевност. Своје левичарско опредељење, артикулисано током боравка у Француској, употребила је у ангажману за еманципацију жена и јачање женских грађанских и политичких права. Она је, заједно са Зорком Каснар и Паулином Лебл-Албалом, априла 1919. у Београду, учествовала у оснивању Друштва за просвећивање жене и заштиту њених права (касније названог Женски покрет). Женски покрет је покренуо библиотеку у оквиру које је 1921. године објављен зборник *Право гласа за жене*. Зборник садржи поглавља: „Зашто тражимо право гласа“; „Право гласа свим женама“; „Женско право гласа за општинске управе“; „Право гласа за жене инвалида и удовице“; „Право гласа за раденице“; „Право гласа за сељанке, Мајка као политички радник“, а Катарина Богдановић је ауторка поглавља „Право гласа за жене чиновнике“.⁵ Ово друштво је 1923. основало „Фонд за узајамно помагање целог женског света“, чији је први корак био установљавање Берзе рада Женског покрета. Берза рада је покренута 1. октобра 1923. са задатком да:

врши бесплатно упошљавање жена свих професија, почев од жене физичке раднице, до оне највишег интелектуалног рада, не губећи ни једног тренутка из вида своју високу дужност: заштиту жене, њених интереса и њених права. Други корак у том смислу је установљавање Азила за жене. Женски покрет ће учинити све да ова неопходна социјална установа постане и једна културна установа првог реда, пружајући хигиенско, културно, тополо и срдечно уточиште жени, чија социјална и материјална беда достижу данас свој врхунац.⁶

Женски покрет је спроводио и курсеве у циљу економског оснаживања жена (курсеви кројења и израде шешира), али је највећа пажња ипак посвећена образовању жена. У оквиру овог удружења формиран је Женски клуб у којем су се одржавала предавања, забаве, спроводили су се курсеви за изучавање страних језика, а чак је обезбеђен и пансион за чиновнице и студенткиње из унутрашњости које краткотрајно бораве у Београду.⁷

У јесен 1920. Женски покрет је одлучио „да приреди за своје чланове неколико циклуса предавања из социологије, етике и педагогије, под заједничким називом Социјалне школе“.⁸ Предавања су била намењена превасходно женама, како би се оне развиле у „обавештене грађане и пропагаторе социјалних идеја и дужности... Тако ће оне боље умети да се оријентишу и правилније да суде и сасвим другим очима посматраће јавни живот ако буду имале довољно социјалног и политичког знања.“⁹ У току целе године „Женски покрет“ је слао своје чланице у разна места да држе предавања о питања која могу да интересују феминисткиње, да подижу друштвену свест жена о важности њиховог учешћа у јавном животу, да их мотивишу на промену закона и правних прописа како би побољшале свој положај и положај своје деце и породице. Предавања су држале: др Ксенија Атанасијевић, проф. Катарина Богдановић, Милена Атанацковић, Јелица Јевђенијевић, Јелена Петровић и Милица Дедијер.¹⁰

Ради информисања и образовања жена, као и пропаганде и агитације, Друштво за просвећивање жене и заштиту њених права (доцније Женски покрет) покренуло је часопис *Женски покрет*, као први феминистички лист, а седиште редакције било је у згради Друге женске гимназије у Београду. Први број часописа *Женски покрет* објављен је 18. априла 1920. и излазио је непрекидно до 1937. године. Главна уредница је била Зорка Каснар, а уређивао га је Књижевни одбор у саставу: Делфа Иванић, Катарина Стојановић, др Ружа Винтерштајн, Ружа Стојановић и Паулина Лебл-Албала. Наредна уредница овог часописа била је Катарина Богдановић (1920-1921),¹¹ а затим су се на месту главне уреднице смењевале: Милева Б. Милојевић, Вера Јовановић, Алојзија Штеби и Даринка Стојановић. Часопис је објављивао прогресивне левичарске текстове, али и текстове који су подржавали патријархалну идеологију и инсистирали на улози жене у “друштвеној конзервацији” (социјалним питањима и очувању тзв. друштвеног здравља и друштвеног морала).

Већ од 1923. године Катарина Богдановић се удаљава од Женског покрета и феминизма, а све више се окреће педагошко-просветној тематици и темама из области филозофије и књижевности. Од 1922. године, када је почео са радом Народни универзитет (касније је прерастао у Коларчев народни универзитет), Катарина Богдановић, Исидора Секулић, Зорка Вуловић и Ксенија Атанасијевић биле су прве жене које су држале јавна предавања са катедре Народног универзитета. Њихова предавања привлачила су велику пажњу интелектуалне елите и радознале јавности, ненавикле на учешће жена у научној сфери. Своју дугогодишњу наставничку праксу крунисала је објављивањем уџбеника „Теорија књижевности“, 1923. године, у сарадњи са колегиницом и пријатељицом Паулином Лебл-Албала. Часопис *Женски покрет* у броју 7 из 1923. године објављује вест о овој књизи: „Како је ово први уџбеник који су написале жене... бележимо ово као један од датума у историји женског рада код нас.“ Овај средњошколски уџбеник, касније назван „Теорија књижевности и анализе писмених састава“, доживео је више издања и коришћен је у српским гимназијама пуних 18 година, све до почетка Другог светског рата. У том уџбенику оне, између осталог, упућују на употребу дневничких записа као проживљених, личних искустава у сазнавању стварности: „Дневници су документ првог реда за упознавање једног човека или једне средине.“¹² У петом прерађеном издању уџбеника из 1937. наводе као пример дневник Милице Стојадиновић – Српкиње, и то као „занимљив“ пример овог књижевног рода.¹³ Овај уџбеник је позитивно рецензиран у текстовима: Н. Т. Петровића, Ј. М. Продановића, те М. Перковића. Међутим, Алберт Халер, хрватски естетичар и књижевни критичар, познат и као жртва Титовог режима, дао је критичку оцену овом уџбенику поричући му конзистентност примене било какве естетске доктрине.¹⁴ Послератни педагози, књижевни историчари и теоретичари нису се бавили вредновањем и анализом овог уџбеника.

Период од 1921. до почетка Другог светског рата је њен најдинамичнији и најпродуктивнији стваралачки период у којем објављује рецензије књига преведене и домаће литературе, пише о савременицима, књижевницима и јавним делатницима: Жил Пајоу (J. Rayou), Д. А. Лончаревићу, социологу П. С. Талетову, енглеском новелисти и песнику Џорџу Мередиту (G. Meredith), шпанском новелисти, новинару и политичару Бласку Ибанесу, Оноре де Балзаку, Денију Дидроу, Оту Вајнингеру, бизнисмену Хенрију Форду, обрађујући књижевне, социолошке, економске и политичке теме.¹⁵ Написала је

приказ књиге “Просвећена жена” Труске Багинске (1926); Студију о Жану Коктоу (J. Cocteau), француском писцу, песнику, дизајнеру, режисеру, глумцу и мултимедијалном уметнику, која је објављена у *Српском књижевном гласнику* 1933, а објављена је и као самостално издање. Писала је чланке на актуелне теме, слушала је предавања у Бечу, Лондону, Њујорку (на Универзитету Колумбија) и у другим градовима, па је о тим искуствима оставила дневничка сведочанства. Била је наклоњена Шопенхауеровој и Ничеовој филозофији, као и делу Достојевског, Тургенјева и Горког. Такође, проучавала је живот и дело Толстоја, ствараоца који је веровао у и до пред крај живота живео анархију (хришћански анархизам). У *Српском књижевном гласнику* 1927. године објавила је:

Толстојево начело непротивљења злу и његов идеал љубави и братства међу свим људима не слажу се ни са писменим законима, ни са приватном својином, и зато их г. Станојевић осуђује. Исти противнички став заузима Толстој и према држави као представнику силе и власти, и провокатору крвавих ратова. Идеалист и утопист у најлепшем смислу, Толстој се заносио оним што треба да буде, не водећи увек рачуна о могућности остварења својих идеала.¹⁶

Попут других писаца и преводилаца, од којих су неки већ били канонизовани, синхрони са европским идејно-књижевним и хуманистичким теоријама, Катарина Богдановић је често објављивала у *Српском књижевном гласнику*, једном од најутицајнијих књижевних часописа тога доба. У *Српском књижевном гласнику* из 1923, у рубрици под називом „Оцене и прикази“, она је објавила приказ књиге Александре Михајловне Колонтај *Нова жена* (из 1918. године), објављене у издању Модерне штампарије Р. М. Веснића, 1922. године. У овој књизи Александра Колонтај развија теорије сексуалне политике, критикује традиционални сексуални морал и нуклеарну породицу која је заснована на имовинском праву и репресивна је за жене. Износи, у то време, веома радикалну тезу да је сексуалност инстинкт, као глад или жеђ, и оштро се противи сексуалној експлоатацији жена. Катарина Богдановић у својој критици подржава борбу Александре Колонтај против лицемерја и двоструког морала грађанског друштва, „да човек и жена имају подједнаку пуну слободу располагања самим собом и пре и после брака“.¹⁷ Ипак, није била кадра да подржи залагања Александре Колонтај за сексуалну

револуцију, занемарујући актуелност и научну и друштвену релевантност тема сексуалних слобода и промену друштвених норми у том погледу у међуратном периоду.

Наредне године (1924), она је у истом часопису објавила текст „Клара Цеткин: жене и студенти“ који је посветила „једном од важних савремених питања изложених у малој брошури познате комунистичке агитаторке у Немачкој: како се држе људи са академском спремом према жени која тежи да постане пуноправна....“¹⁸ У овом тексту се елаборира доминантна теза Кларе Цеткин да је ослобођење жена могуће постићи само у оквиру радикалне пролетерске револуције:

Индустријски радници показују тамо више разумевања и предусретљивости према својим другарицама на послу, јер налазе у њима користне сараднике и савезнике у борби за економско изједначавање и грађанска права; док умни радници виде у школованим женама само опасне такмаце и настоје да их потисну из оних области науке и праксе у којима ни за све мушке снаге нема довољно места. Сем страха од конкуренције, наводи се и то да јавна професија одвећ апсорбује жену и отима је њеним породичним дужностима, те она, ако се уда, припада мужу и деци само упола, или још мање.¹⁹

Револуционарка и социјалисткиња Клара Цеткин је у својој елаборацији занемарила чињеницу да родна опресија постоји у капитализму и унутар радничке класе, али да родна питања у нижим класама имају нижи статус, јер је основна линија борбе класна. Катарина Богдановић, као заговорница такозваног грађанског феминизма, решавање питања родне равноправности смешта у широку платформу свеобухватног друштвеног преображаја: “Организација друштвена мењала се до сада много пута и још ће да се мења, а за жену биће најбоља она која њеном природном позиву не оставља никакве сметње и која даје све услове за пун духовни развитак и равноправно учешће у свакој врсти рада.”²⁰

Филозофија друштва Катарине Богдановић била је далеко од вербализма и празноречја, па је своје ставове преиспитивала и развијала сарађујући и дописујући се са најистакнутијим интелектуалцима свога доба: Исидором Секулић, Владиславом

Петковићем Дисом, Јашом Продановићем, нобеловком Перл Бак, аустријским лекаром и психијатром Алфредом Адлером и другим научницима и књижевницима широм Европе. Поред осетљивости за феминистичке и социјалне теме, била је нарочито заинтересована за психоанализу и учење Алфреда Адлера, кога је, захваљујући Димитрију Митриновићу, упознала у Бечу. Адлер је, под утицајем марксистичке филозофије прихватио идеје друштвене једнакости и правде и, учлавивши се у Социјалистичку партију, придружио се борби за права жена. Поред давања подршке економској, социјалној и политичкој једнакости жена, он је покренуо питања права жена из радног односа која су у вези с материнством и женином улогом у породици, питања једнаких плата за исти рад, као и реформе језика (на пример он је, када се говори о женама, редовно користио синтагму „други пол“ уместо „супротни пол“ указујући на егалитаристички, а не антагонистички однос међу половима).

Адлеров појам индивидуалне јединствености, односно „стваралачког самства“, у теорији личности Катарина Богдановић је изградила као особен стил живота. Бавила се Фројдовом психоанализом²¹ у време великог оспоравања његове теорије у етаблираним конзервативним круговима, нарочито због увођења значаја сексуалности и отпора на верској основи. Напајала се и психоаналитичким учењем Карла Густава Јунга о слободи личности која није слобода само за себе, већ се такође изражава и у интерперсоналним односима. „Када осетимо недостатак енергије за остваривање онога што намеравамо и волимо, значи да је она везана неким унутрашњим конфликтом: да се примитивно биће у нама ухватило у коштац са социјалним, егоистичан прохтев са алтруистичком тежњом, природна наклоност са наметнутом дужношћу, итд.“²² Катарина Богдановић била је на трагу Јунговог учења да је човекова личност слободна, независна и аутономна само када не подлеже конвенцијама. Али пошто наша слобода воље наилази на препреке околине, Јунг указује на недостижност идеалне личности, као потпуног остварења целовитости нашег бића. Тиме он не поткопава идеал слободе и слободне личности већ указује на симболичку поруку да идеали нису циљ него путоказ, а њоме се руководила и Катарина Богдановић.

И поред посвећености стручном и педагошком раду, Катарина Богдановић не запоставља активистички ангажман – прати рад међународних и домаћих женских организација и доноси извештаје с конгреса широм Европе које објављује у стручним и

књижевним часописима. Била је једна од шест Југословенки (од укупно 290 учесница и учесника) које су учествовале у раду Интернационалне летње школе одржане у Салцбургу у периоду 1-14. августа 1921. у организацији Женске интернационалне лиге за мир и слободу. Детаљан извештај са тог скупа (на 10 страница) објавила је у часопису *Женски покрет*, у бројевима 9 и 10 из 1921. Катарина Богдановић била је делегаткиња на *Деветом конгресу интернационалног савеза жена за право гласа*, одржаном у Риму половином маја 1923, на којем се расправљало о женском праву гласа, о начину да се повећа број женских посланика у парламенту и о другим темама. У *Српском књижевном гласнику* исте године штампала је детаљан извештај са тог конгреса укључујући и четири резолуције које су донете на основу рада у секцијама. У том тексту она показује изванредно познавање слике тадашњег женског самоорганизовања у свету (међународних организација, савеза, преглед њихових програма и одржаних конференција).

Двадесетих и тридесетих година она учествује на конференцији Лиге народа у Лондону, учествује на неколико међународних конгреса у Атини, Кракову и другим градовима. У Бристолу (Енглеска) је 1922. учествовала на петнаестодневном стручном течају о педагошкој методи “Далтон-план”. Као директорка Женске гимназије у Нишу и чланица Женског покрета она, по препоруци Министарства просвете, учествује на Интернационалном професорском конгресу у Бриселу 1930. године. Катарина Богдановић посећује и друге значајне светске манифестације: присуствује Олимпијским играма у Берлину 1936, а том приликом обилази и друге немачке градове (Келн, Дрезден, Минхен, Нирнберг), походи међународну изложбу у Паризу 1937. На својим путовањима Катарина Богдановић је настојала да, поред музеја и библиотеке, посети школе и факултете, како би се упознала са другачијим образовним системима и иновацијама у настави, али и модерним стиливима живота и јавног ангажовања. На пример, за време боравка у Лондону, септембра 1921, волонтирала је у септлменту за жене. Хтела је, по сопственом признању, да види како се жене посвећују корисном и пожртвованом раду за лондонску сиротињу.²³

Путује у Америку, у Њујорк и Вашингтон, 1939, и тамо проводи месец дана. Посета Америци је на њу оставила јак утисак. У Њујорку је посетила неколико школа и факултета и слушала је предавања на Универзитету Колумбија. У њеној заоставштини остао је путописни текст „Њујоршки дневник“, где је, поред утисака о граду и америчкој култури,

оставила сведочанство и о дружењу с Аделом Милчиновић, познатом хрватском феминисткињом и књижевницом, која је у међуратном периоду интензивно објављивала у српској периодици а у Њујорку је водила женски клуб.

Године 1928. изабрана је за председницу Удружења наставница средњих школа, а исте године постављена је на чело Женске гимназије у Нишу. Истовремено је Лепосава Смодлака постављена за директорку Женске гимназије у Крагујевцу, па су Катарина Богдановић и Лепосава Смодлака забележене као прве две директорке женских школа у Србији.²⁴ У Крагујевац је дошла 1932. на место директорке Женске гимназије.

Крагујевачки период

Катарина Богдановић је у Крагујевцу провела скоро четири деценије, од 1932. до своје смрти 1965. „Треба да истакнем једну нарочиту карактеристику Крагујевца: левичарски дух, опозиционо расположење осећа се овде много јаче него у Нишу и у неким другим градовима. Најнапреднији људи и најинтелигентнији, пошто су левичарски обележени, увек су под строгим надзором полиције која се овде страховито увек осећа.“²⁵

У Крагујевцу је била активна у више удружења: била је председница новоосноване крагујевачке секције Универзитетски образованих жена, чланица управе Народног универзитета, чланица управе Соколског друштва, потпредседница Француског клуба (који је сматран за левичарски) и Јадранске страже (удружење које је у Крагујевцу постојало од 1925. до 1941. и, између осталог, организовало летовање ученика на Јадранском мору). Била је иницијаторка оснивања и прва уредница крагујевачког часописа за културу *Наша стварност* и у њему је објављивала есеје из филозофије и књижевности, (1950, 1951).

Исте године када се Катарина Богдановић населила у Крагујевац (1932), у њему је основана секција Удружења универзитетски образованих жена. Ово удружење основано је Београду 1927, као огранак Интернационалне федерације основане 1919. Циљ удружења био је унапређивање друштвеног положаја универзитетски образованих жена које су биле маргинализоване у погледу налажења запослења и радног статуса, у односу на своје мушке колеге. Природно је било да Катарина Богдановић, осведочена боркиња за права

жена и директорка Женске гимназије, буде изабрана за председницу новоосноване секције Универзитетски образованих жена у Крагујевцу. На оснивачком састанку, професорка београдске гимназије Паулина Лебл-Албала одржала је 11. септембра 1932. у Женској гимназији предавање на којем је изнела податак да је у то време у Југославији било око 2500 факултетски образованих жена, али да је једва њих 250 организовано у постојећих седам секција Удружења универзитетски образованих жена. Указала је на значај удруживања универзитетски образованих жена и пацифистички интернационални карактер ове организације „у раду на остваривању светског мира у духу идеје Друштва народа“, а ови циљеви би се остваривали кроз „међународно културно упознавање, путовањима, школовањем, међународном књижевном и научном сарадњом итд.“²⁶ Упознајући Крагујевчанке са радом Удружења, Паулина Лебл-Албала их је обавестила да Удружење ради и на пројекту библиографија истакнутих Југословенски, а ускоро је и објављена „Библиографија женских писаца у Југославији – до 1936. године“. Крагујевачка секција Универзитетски образованих жена организовала је научна и стручна предавања на разноврсне теме, најчешће у свечаној сали Мушке реалне гимназије, најрепрезентативнијој сали тога времена. Међутим, с обзиром на веома мали број универзитетски образованих жена у то време, друштвени утицај ових дружења имао је ограничен и низак степен деловања.

Женском гимназијом у Крагујевцу Катарина Богдановић је руководила, колико су јој околности дозвољавале, ослањајући се на принципе либералне образовно-васпитне теорије. Универзалне капацитете људи за слободу избора у развоју властите индивидуалности, пренела је на слободу активне интеракције са другима у сфери друштвених односа и политике. Док је била директорка, ученице су, заједно са ученицима Мушке гимназије, редовно учествовале у организацијама првомајских прослава у Шумарицама, а 1. маја 1937. учествовале су у „бакљади“ и испред зграде Офицерског дома, певале су химну „Хеј Словени“ и скандирале: „Доле фашизам и крвава диктатура“. Учествовале су и у акцији паљења антикомунистичке изложбе организоване у Ватрогасном дому, 1937. Поводом Хитлерове анексије Судетске области 1938, ученице Женске гимназије организовале су штрајк, што је проузроковало полицијску интервенцију у школи. Један од видова протеста против фашизма испољио се и у опредељивању великог броја ученица за полагање француског уместо немачког језика на

матурском испиту. Сматра се да је, у васпитавању ових друштвено ангажованих и одважних ученица, велику улогу одиграо референтан педагошки кадар Женске гимназије на челу са Катарином Богдановић. Она је често успевала да од полицијског прогона заштити ученице које су се бавиле револуционарним, илегалним активностима. Зато је министар просвете Краљевине Југославије, Антон Корошец, Катарину Богдановић присилно пензионисао средином 1940. и тако склонио са функције директорке Женске гимназије са образложењем да је „левичарски настројена“ и да јој се зато „не може поверити васпитање женске омладине“.²⁷ Рат је провела у Крагујевцу, у изолацији, уздржавајући се од јавног ангажмана. И поред тога, била је више пута хапшена и двапут затварана (новембра 1941), али је, услед недостатка доказа и чињенице да се старала о малолетној сестричини, пуштана на слободу. За време окупације најрадије је читала дела Достојевског, а његова судбина јој је била утеха, прибежиште и охрабрење, нарочито у тренутку када јој је, за време боравка у затвору, саопштено да ће бити стрељана.²⁸

Занимање за права жена произлазило је из дубоких социјалистичких уверења којима се руководила, па је после рата, почетком 1945, као призната боркиња за женска права и социјалну правду, Катарина Богдановић постала прва председница АФЖ-а у Крагујевцу. Као и у случају других организација тога доба, и могућност самосталног политичког деловања АФЖ-а била је ограничена, с обзиром да су оне биле субординиране политичком линијом Комунистичке партије Југославије. У каснијим годинама АФЖ је све више постајао трансмисија Комунистичке партије у задацима које је требало спроводити и 1953. године је укинут, а уместо њега су формирана Женска друштва. Име Катарине Богдановић се у извештајима о раду ових женских организација више не спомиње. Њено неприхаватње учествовања у раду централизованих и бирократизованих организација коинцидира са базичним анархистичким позицијама борбе против хијерархијског устројства и принципијелног одбијања улоге пуког извршитеља задатих директива.

Од 1. марта 1963. до свој смрти 1969. године, живела је у Дому за старе и пензионере у Крагујевцу. До краја живота писала је поезију и бележила је своје критичке опсервације у дневничке записе за које сумњала да ће бити спаљени (можда подстакнута судбином Исидоре Секулић, њене пријатељице и колегинице са којом је радила у Другој женској гимназији, која је, пред смрт, лично спалила своју преписку, као и белешке и рукопис своје друге књиге о Његошу). Нехајно се односила према својим рукописима и

белешкама, а вероватно је неке од њих и сама уништила. „Пишем, читам, сређујем, цепам и већ бацам у ватру многе своје исписане хартије, и тако ми пролазе дани.“²⁹

Катарина Богдановић је водила испуњен и активан живот и људи који су је познавали сведоче да се, чак и последњих година живота које је проводила у старачком дому у Крагујевцу, жалила да је не позивају редовно на стручне и културне манифестације које се одржавају у граду. У својим дневничким есејима Катарина Богдановић је, између осталог, писала и о негативним предрасудама којима су изложене старе жене:

Једном сам била решила да пишем студију о старости. Мислим да свако на свој начин осећа старост. Преимућство човека над женом у томе је што старац још увек може да буде симпатичан у друштву, а старица не може. Она је баба, и само то, како за одрасле, тако и за децу. Има примера да су старци уживали симпатије младих жена, па и девојака, а старице не могу да буду симпатичне ни својим вршњацима. Кад би старица написала песму да се заљубила у младог човека, њој би се подсмевали; а кад то учини старац, онда то важи као лепа меланхолична песма.³⁰

Последњих година њеног живота, међу реткима који су је посећивали био је крагујевачки књижевник Милан Николић, који је сакупио део мемоарских рукописа из њене собе у старачком дому и приредио их за штампу. Они су, заједно са комплетном библиографијом њених радова, штампани 1986. под називом *Изабрани живот, дневници, есеји, студије и критике*, у издању Народне библиотеке у Крагујевцу и новооснованог Књижевног клуба који је носио име Катарине Богдановић. Један део њене писане заоставштине налази се у Историјском архиву Шумадије, а већи део, који се налазио у Дому за старе и пензионере, уништен је.³¹

Катарина Богдановић је умрла 2. марта 1969. и сахрањена је на Варошком гробљу у Крагујевцу. Као признање за рад на функцији директорке Женске гимназије у Нишу (1928-1932) и за упечатљив траг који је оставила у културном животу овог града, одликована је Орденом Светог Саве V степена. Међу првима је добила Диплому почасног грађанина Крагујевца, са Орденом рада другог реда 1958. године. У знак захвалности за велики допринос друштвеном и културном развоју Крагујевца, једна Крагујевачка улица

носи њено име. У Трпињи, њеном родном селу, 1990. године је постављена спомен плоча на њеној породичној кући, а њено име краси и једна београдска улица у општини Чукарица.

Последњих пар деценија, у времену промењених политичких, друштвених и научних околности њено дело није прештамповано, а њен допринос културном и политичком животу у Крагујевцу бледи у сећању. Чак је и Крагујевачки књижевни клуб (основан 1953), који је од 1986. године носио име „Катарина Богдановић“, 2011. године променио име у „Удружење писаца Крагујевац“. У аргументацији одлуке за преименовање руководство Удружења незванично је навело да Катарина Богдановић није оставила иза себе значајније књижевно дело, као и да је она заговарала левичарску идеологију која није више доминантна. Натпис на њеном надгробном споменику је избледео, а гробно место је зарасло у коров. Животна прича Катарине Богдановић парадигматска је за женску историографску – а у контексту актуелног процеса историјској ревизионизма, и за општу левичарску – традицију.

¹ Милан Николић, прир. „Катарина Богдановић – Изабрани живот“ (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“, Народна билиотека „Вук Караџић“, 1986), 57.

² Још и данас, а посебно пре једног века, постојала је сегрегација образовних профила и одређених професија по полу. Тако је филозофија традиционално била „затворена“ за жене, а то се тумачи тиме што жена „није субјект филозофије“ јер није уопште „субјект у овоме свету“ (Marina Blagojević, Hjuson, „Sutra je bilo juče: prilog društvenoj istoriji žena u drugoj polovini 20. veka u Jugoslaviji“, Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, 2015, 87).

³ Види: *Србобран*, Загреб 1914: 113; *Демократија*, 1919: 16; *Српски књижевни гласник*, 1924: 2.

⁴ Катарина Богдановић, „Јован Скерлић као професор“, *Кораци*, св. 1, новембар–децембар 1966, 59.

⁵ Катарина Богдановић, „Право гласа за жене чиновнике“, *Женски покрет* бр. 7/1923. стр. 35-39.

⁶ *Женски покрет* бр. 7/1923, 5.

⁷ *Жена и свет*, мај 1930, 14.

⁸ *Српски књижевни гласник*, 1920. у: „Катарина Богдановић – Изабрани живот“ (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“, Народна билиотека „Вук Караџић“, 1986), 197.

⁹ *Ibid*, 198.

¹⁰ *Жена и свет*, јануар 1928, 7.

¹¹ У време док је Катарина Богдановић била уредница *Женског покрета*, Књижевни одбор часописа чиниле су: Ангелина Видаковић, Делфа Иванић, Зорка Каснар, Милева Петровић и Паулина Лебл-Албала.

¹² Катарина Богдановић и Паулина Лебл-Албала, „Теорија књижевности и анализа писмених састава за средње и стручне школе“ (Београд: Геца Кон, 1923), 161.

¹³ Лично искуство (поглед „изнутра“) у родној анализи постало је главни метод за критику етаблираног теоријског дискурса који претендује на универзалну истину и главни метод за изучавање „другости“ и целокупне друштвене стварности. Овај епистемолошки и методолошки став оличен је у слогану: „Лично је политичко“.

-
- ¹⁴ Види: Н. Т. Петровић: „Теорија књижевности и анализа писмених састава за средње и стручне школе“, *Мисао*, 5/1923 94, стр. 1686–1688; Ј. М. Продановић: „Катарина Богдановић и Паулина Лебл Албала“ *Гласник Професорског друштва*, 4 (1924) 3, стр. 166–171; М. Перковић „Важан приручник за наставника и ђака“, *Покрет*, 9 (1925) 1/5, стр. 15–17; Алберт Халер, „Једна књижевна теорија“, *Југославенска њива*, 8 (1924) II/10, стр. 392–394.
- ¹⁵ Види: *Српски књижевни гласник*, 1920, 6; 1921, 3–4; 1923, 3, 8; 1924, 4; 1927, 7; 1928, 23; *Правда*, Београд 1928, 102, *Наша стварност*, Крагујевац, 1950; 1951, 1-2.
- ¹⁶ Милан Николић, прир. „Катарина Богдановић – Изабрани живот (дневници, есеји, студије и критике)“ (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986), 302.
- ¹⁷ Катарина Богдановић, *Српски књижевни гласник*, књ. 8, 1923, 235.
- ¹⁸ Милан Николић, прир. „Катарина Богдановић – Изабрани живот (дневници, есеји, студије и критике)“ (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986), 296.
- ¹⁹ *Ibid.*
- ²⁰ *Ibid.*, 297.
- ²¹ Катарина Богдановић, „Психоанализа“, *Просветни Гласник*, Министарство просвете, бр. 2, фебруар 1924, 73-86.
- ²² Милан Николић, прир. „Катарина Богдановић – Изабрани живот (дневници, есеји, студије и критике)“, (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986), 188.
- ²³ *Ibid.*, 47.
- ²⁴ „Нове директорке женских гимназија“, *Време*, 27. 09. 1928, 7.
- ²⁵ Милан Николић, прир. „Катарина Богдановић – Изабрани живот (дневници, есеји, студије и критике)“, (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986), 130.
- ²⁶ *Глас Шумадије*, 17. септембар 1932, 1.
- ²⁷ Милан Николић, „Живот у хартијама“, предговор у „Катарина Богдановић – Изабрани живот (дневници, есеји, студије и критике)“, (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986), 10.
- ²⁸ Милан Николић, прир. „Катарина Богдановић – Изабрани живот (дневници, есеји, студије и критике)“, (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986), 132.
- ²⁹ *Ibid.*, 134.
- ³⁰ Катарина Богдановић, Споменица „Друга кућа“ (Крагујевац: Геронтолошки центар, 1997), 62.
- ³¹ *Прослављени, ожаљени и заборављени*, наслов је једне књиге Катарине Богдановић коју она никада није завршила и изгубио јој се сваки траг. (Милан Николић, „Живот у хартијама“, предговор у *Катарина Богдановић – Изабрани живот* (дневници, есеји, студије и критике), (Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986), 13.

Литература:

Blagojević Hjuston, Marina. „Sutra je bilo juče: prilog društvenoj istoriji žena u drugoj polovini 20. veka u Jugoslaviji“. Novi Sad: Zavod za ravnopravnost polova, 2015.

Богдановић, Катарина и Паулина Лебл-Албала. „Теорија књижевности и анализа писмених састава за средње и стручне школе“. Београд: Геца Кон, 1923.

Богдановић, Катарина. „Јован Скерлић као професор“. *Кораџи*, св. 1, новембар–децембар 1966.

Богдановић, Катарина. „Право гласа за жене чиновнике“, *Женски покрет* бр. 7/1923.

Богдановић, Катарина. „Психоанализа“. *Просветни Гласник*. Министарство просвете, бр. 2, фебруар 1924.

Богдановић, Катарина. Споменица „Друга кућа“. Крагујевац: Геронтолошки центар, 1997.

Богдановић, Катарина. *Српски књижевни гласник*, књ. 8, 1923, 235.

Николић, Милан, прир. „Катарина Богдановић – Изабрани живот“. Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“, Народна билиотека „Вук Караџић“, 1986.

Николић, Милан. „Живот у хартијама“. Предговор у „Катарина Богдановић – Изабрани живот (дневници, есеји, студије и критике“). Крагујевац: Књижевни клуб „Катарина Богдановић“ и Народна библиотека „Вук Караџић“, 1986.

Перковић, М. „Важан приручник за наставника и ђака“. *Покрет*, 9 (1925) 1/5.

Петровић, Н. Т. „Теорија књижевности и анализа писмених састава за средње и стручне школе“. *Мисао*, 5/1923.

Продановић, Ј. М. „Катарина Богдановић и Паулина Лебл Албала“. *Гласник Професорског друштва*, 4 (1924) 3.

Халер, Алберт. „Једна књижевна теорија“. *Југославенска њива*, 8 (1924) II/10.

Србобран, Загреб 1914.

Српски књижевни гласник, 1920, 6; 1921, 3–4; 1923, 3, 8; 1924, 4; 1927, 7; 1928, 23.

Српски књижевни гласник, 1924: 2.

Глас Шумадије, 17. септембар 1932.

Демократија, 1919: 16.

Жена и свет, јануар 1928, 7.

Жена и свет, мај 1930.

Наша стварност, Крагујевац, 1950; 1951, 1-2.

„Нове директорке женских гимназија“. *Време*, 27. 09. 1928.

Правда, Београд 1928, 102.

Katarina Bogdanović – The Life Path of an Avant-Garde Intellectual

Katarina Bogdanović (1885-1969) was a philosopher, educator, writer, literary critic, literary historian, and the first woman in Serbia who, along with Paulina Lebl-Albala, wrote a high school textbook. She is one of the most important women in the history of Kragujevac, as well as one of the most prominent intellectuals at a time when few women found the courage and strength for intellectual growth and social activism through public action and involvement in the movements that represented resistance to violence and discrimination against women. This paper is written from the perspective of women's historiography, using primary and secondary historiographical methods. It analyzes Katarina Bogdanović's life path, from a social outsider (from the perspective of gender and her belonging to the lower social class) to someone at the top of the professional pyramid (she was one of the two first women principals of secondary schools in Serbia). Katarina Bogdanović emphasized freedom of choice as the main parameter of success.

Keywords: Katarina Bogdanović, woman historiography, feminism